

БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНУ

Розглянуто механізми стимулювання економічного розвитку регіонів на основі забезпечення балансу інтересів суб'єктів регіонального відтворювального процесу.

The mechanisms of stimulating economic development in regions on the basis of ensuring a balance of regional interests of the reproductive process.

Ключові слова: макроекономічні моделі, модель Мюрдаля, модель Херрода-Домара, податкове регулювання, економічне зростання.

ВСТУП

Проблема обґрунтування моделі економічного розвитку України залишається ключовою позицією на етапі пришвидшення процесів інтеграції економіки нашої країни у світове господарство. Необхідним також є системне моделювання динаміки зростання економіки з урахуванням гіпотези щодо обмежень на ресурси. Тому при розробці документів стратегічного програмування соціально-економічного розвитку регіону чи держави загалом необхідно враховувати не лише наявність чи відсутність ресурсів, а в першу чергу — ресурсний потенціал економіки. Підвищення рівня показників лібералізації економічної системи, зокрема показників відкритості для потоків капіталу, товарів та послуг, відчутно вплине на можливості економічного зростання.

РЕЗУЛЬТАТИ

В економічній літературі пропонуються моделі, які узагальнюють багато закономірностей розвитку і зростання економіки, ролі бюджету і податків. Причому всі ці моделі можна умовно розділити на три групи: макроекономічні моделі, в яких відбивається вплив державних витрат і податків на економіку в цілому; моделі, що відображають залежність загального розвитку регіону та податкових надходжень; мікроекономічні моделі, які демонструють вплив податків на фактори виробництва.

Звернемося до найбільш відомих моделей розвитку регіону і розглянемо значення податкового потенціалу в процесах їх реалізації. Модель взаємодії економічних та соціальних змін Г. Мюрдаля побудована на основі ґрунтовного аналізу реальних процесів, що відбувалися в країнах Південної та Південно-Східної Азії. Мюрдаль прийшов до висновку, що проблеми і труднощі індустріалізації пов'язані не з обмеженістю капіталу, а з соціальними протиріччями, архаїчної відсталістю всіх сфер суспільного життя. Люди не можуть знайти пристосування своєї праці, а робочих рук для індустріального розвитку

не вистачає. При застарілій структурі й низькому рівні освіти сільське господарство виявляється нездатним "віддати" промисловості й місту вільні робочі руки [2; 8].

Інструменти ринкової економіки в країнах "третього світу" працюють не за звичними схемами ортодоксальної теорії. Тут діють інші стимули, зберігаються інші традиції та підходи, мова йде про те, що ціни не реагують на попит і пропозицію; фактори виробництва, включаючи підприємницьку діяльність, більш специфічні і слабо, якщо взагалі реагують на економічні стимули. Недосконалість ринку, невігластво та ірраціональність є правилом [5].

Згідно з концепцією Мюрдаля в основі перетворень повинен лежати не ринковий автоматизм, а реалізація ефективної державної політики на основі всебічного врахування місцевих умов та особливостей. Важливи ми є не тільки джерела інвестицій, а й відповідний рівень споживання, стимулювання внутрішнього попиту.

Нова модель соціально-економічного розвитку передбачає зміну архаїчних поглядів на устрій життя, ставлення до трудової діяльності. Зміна ставлення до праці передбачає радикальну зміну суспільних інститутів. Необхідне створення нових інститутів, щоб забезпечити розвиток сучасної інфраструктури.

Зокрема, модель Г. Мюрдаля відображає залежності між розвитком бізнесу, обсягами доходів фірм і населення, місцевими бюджетами та регіональної інфраструктурою. Чим розвиненіша економіка регіону і більші доходи фірм, розташованих на його території, тим більше відрахування в регіональний і місцеві бюджети. Це, у свою чергу, зумовлює збільшення інвестицій у розвиток інфраструктури регіону, що робить даний регіон більш привабливим для ведення економічної діяльності та припливу капіталів.

Збільшення доходів фірм тягне за собою збільшення доходів населення, що знову виступає позитивним фактором, якій впливає на доходи бюджету. У адміністрації регіону з'являється більше можливостей у сфері забезпечення території соціальними благами. Крім того,

чим ширше можливості отримання роботи, що вимагає високої кваліфікації, тим вища привабливість регіону для підприємливих верств населення, що викликає подальше зростання податкових надходжень.

У моделі Харрода-Домара враховується тільки капітал в якості єдиного чинника зростання. Цей фактор як би синтезує в собі функціонування всіх інших факторів. Передбачається, що задіяні всі фактори; приріст попиту дорівнює приросту пропозиції [7].

Як вважають автори, у разі підвищення продуктивності праці коефіцієнт капіталомісткості, тобто відношення капіталу до випуску продукції, істотно не зміниться. Зросте і співвідношення "капітал — праця", і відношення випуску продукції до трудових витрат. Тому показник однофакторної моделі — співвідношення "капітал — випуск" — практично залишиться тим самим.

Модель Харрода-Домара служить допоміжним інструментом при розгляді проблеми економічного зростання в довгостроковому періоді. Модель допомагає усвідомити характер взаємозв'язків у динаміці, представивши їх у найбільш простий і наочній формі. Формула моделі:

$$G = S \cdot C,$$

де G — темп економічного зростання, який шукаємо; C — співвідношення "капітал — випуск" (коефіцієнт капіталомісткості); S — частка заощаджень у національному доході.

Чим більша величина чистих заощаджень (S), тим більше розмір інвестицій, а значить і вища темп зростання. Чим вища капіталомісткість (C — відношення капіталу до розміру виробленої продукції), тим нижча темп економічного зростання.

Використовуючи дані про основні економічні параметри, можна прогнозувати очікувані темпи економічного зростання на перспективу. Зрозуміло, фактичні темпи будуть відрізнятися від розрахункових. Але відмінність буде не настільки значною, якщо на прогнозований період збережеться постійна частка заощаджень у національному доході S і буде незмінним коефіцієнт капіталомісткості C .

При високих темпах економічного зростання коефіцієнт капіталомісткості буде "підштовхувати" це зростання. В умовах же депресії знижуються темпи зростання, а для підтримки бажаних темпів, інвестицій постійно буде не вистачати.

Модель Харрода-Домара підтверджує залежності, виявлені Мюрдалем, і розкриває положення, що райони, які швидко розвиваються, мають високий рівень доходів, а також чистий приток робочої сили і капіталу.

Неокласична модель виходить з того, що швидкозростаючі регіони, маючи чистий приплив капіталу, тим не менш мають невисокий рівень доходів і робоча сила має тенденцію до відпливу [2; 4].

На наш погляд, обидва типи розглянутих моделей справедливі за різних умов розвитку того чи іншого регіону. Якщо перші дві моделі (Мюрдала і Харрода-Домара) справедливі при різкому зростанні обсягу інвестицій в яку-небудь перспективну галузь промисловості регіону, то неокласична модель може застосовуватися при розвитку регіону на базі використання місцевої робочої сили, якої на даній території може бути з надлишком.

Необхідно звернути увагу на і те, що розглянуті моделі орієнтовані на промисловий розвиток регіону, тоді як специфіка багатьох регіонів України полягає в наяв-

ності природних або штучних обмежень у формуванні промислового виробництва. При розгляді моделей розвитку регіону не можна залишити без уваги аксіоми механізму регіонального розвитку, які мають загальний характер і прямо не пов'язані з галузевою структурою економіки. З точки зору бюджетно-податкового регулювання регіону, найбільш цікаві, є такі моделі розвитку:

1) концентрація виробничого та невиробничого капіталу визначає доходи місцевих органів влади. Чим більші доходи бюджету регіону, тим більші державні інвестиції в інфраструктуру і соціальні програми;

2) більш високий рівень індивідуальних доходів забезпечує вищий рівень соціального розвитку (медичного обслуговування, житла і т. д.).

Крім того, управління розвитком регіону покликане забезпечити баланс інтересів всіх взаємодіючих суб'єктів регіонального відтворювального процесу. Система інтересів суб'єктів регіонального відтворювального процесу складається з елементів, які дозволяють виявити коло суб'єктів зацікавлених у тих чи інших заходах, що дозволяє координувати їхню роботу ефективним чином.

Складання і аналіз "системи інтересів" потрібні для того, щоб уникнути диспропорції між розвитком економічної, соціальної, екологічної, демографічної та інших підсистем регіону.

Таким чином, забезпечення дохідної бази регіональних бюджетів має перевіритися у напрямках, паралельних розвитку соціальної та економічної інфраструктури з урахуванням пріоритетності завдань та інтересів учасників процесу регіонального відтворення.

Бюджетне регулювання, будучи одним з економічних методів впливу на економіку регіону, повинне забезпечувати оптимальне поєднання пропорцій фінансування розвитку регіону. Для цього необхідно вивчити рух фінансових ресурсів з точки зору ефективного забезпечення матеріально-фінансової збалансованості інвестиційних процесів у регіоні.

Для нас найбільш цікавим є аспект податкових взаємовідносин у частині розмежування податкових доходів. Основною ланкою концепції державних доходів є податкова політика, формування якої включає в себе елементи бюджетно-податкової диференціації, а саме: розмежування податків і можливості в галузі формування податкової політики регіону. Проблеми регіональної асиметрії можуть вирішуватися кількома способами, зокрема створенням на рівні центру фонду, який вирівнює фінансові можливості та закріплює податки за регіональним рівнем. Забезпечення інвестиційними ресурсами відбувається в залежності від пріоритетності того чи іншого проекту для економіки регіону і т. п.

Грунтуючись на загальних орієнтирах розвитку економіки країни, суб'єкти виробляють власні напрями розвитку, які в подальшому відображаються в моделі розвитку регіону. Податковий потенціал є основним критерієм фінансової самостійності бюджету, і від його стану і правильної оцінки (як у короткостроковому, так і довгостроковому плані) залежить ступінь свободи у вирішенні задач, закладених у бюджеті регіону. На перший погляд може здатися, що економічна політика регіону формується "зверху" і має супідрядний характер, проте це не так. Необхідно звернути увагу на те, що суб'єкти країни забезпечують процеси макроекономічно-

го планування інформаційною базою. Від рівня її достовірності залежить об'єктивність прийнятих рішень [1].

При розробці податкової політики країни необхідною умовою є моніторинг рівня податкових надходжень по регіонах, інформаційно-аналітичною базою якого може стати показник податкового потенціалу. Таким чином, податковий потенціал відіграє двояку роль у системі планування стратегії розвитку економіки регіону: виступає в якості вимірювача податкових можливостей бюджету суб'єкта країни і як індикатор ефективності податкової політики.

Розглянувши теоретичні передумови виникнення взаємозв'язків між податковим потенціалом і процесами економічного моделювання, зупинимось детальніше на управлінні бюджетом регіону як на найбільш значущому, адже це є одним з найефективніших способів практичної реалізації всіх етапів економічної політики.

Управління регіональним бюджетом передбачає забезпечення збалансованості, реалістичності бюджету, концентрацію ресурсів на вирішенні ключових соціально-економічних завдань, підвищення якості та достовірності бюджетного обліку та звітності і т.п. Крім того, управління бюджетом має опосередкований вплив на економіку регіону, оцінити ступінь ефективності якого можна через прогнозування податкового потенціалу.

При аналізі та прогнозуванні податкових доходів у регіонах (області) в практичній роботі податкових органів згідно виконання покладених на них функцій потрібне вирішення двох основних взаємозалежних завдань, а саме:

- 1) планування податкових надходжень за видами податків, для визначення дохідної бази бюджетів різного рівня у відповідності з параметрами розподілу;
- 2) планування загальних сум податкових надходжень у розрізі районів і міст області.

Тобто планування податкових надходжень відбувається у двох розрізах: за видами податків і далі за рівнями бюджетної системи та відповідно до адміністративно-територіальним поділом області.

Процес планування податкових надходжень у податкових органах загалом забезпечений інформаційною базою за фактичним рівнем податкових надходжень, тобто станом податкових баз на певну звітну дату, однак її недостатньо. Зокрема, крім звітних даних за формами, що розробляються державною податковою адміністрацією України, у практиці прогнозування широко використовуються показники, які характеризують: загальний стан і тенденції розвитку економіки як країни, так і регіону (аналітичні звіти Державний комітет статистики України); хід виконання обласного бюджету (аналітичні записки); основні показники податкових порушень і злочинів; напрями соціально економічного розвитку найбільших підприємств (за даними Міністерства економіки) і т. д. Ситуація складається таким чином, що кожен з вищезазначених органів є лише користувачем кінцевої інформації про діяльність іншого й не зацікавлений в обговоренні аналітичної роботи. Це призводить до виникнення непорозумінь цілісної картини загального ходу економічного регулювання. Кожен орган виконує свої функції суто в рамках своєї компетенції, що ускладнює більш широке використання можливостей кожного з них. Крім цього, необхідно підкреслити, що кінцевою метою податкових органів є не відстеження ефективності податкової політики, а забезпечення виконан-

ня податкового законодавства. Тому аналітична робота податкових органів обмежена конкретною метою формування доходів бюджетів у заданих обсягах.

Що стосується зацікавленості в оцінці податкового потенціалу різних органів, то слід зазначити ряд істотних моментів. Фінансові органи зацікавлені у формуванні достовірного бюджету, що зумовлює напрям використання результатів оцінки податкового потенціалу в якості основи планування його доходів. Податкові органи покликані забезпечувати виконання податкового законодавства, і ними податковий потенціал може бути використаний як індикатор повноти охоплення податковими зобов'язаннями суб'єктів підприємництва на території тієї чи іншої області.

Таким чином, організаційна структура управління бюджетом охоплює кілька рівнів державних органів, організація взаємодії яких пов'язана в даний час з низкою труднощів. На наш погляд, вирішення вищезазначених проблем дозволить оптимізувати процеси управління не тільки бюджетом, а й економікою регіону в цілому.

ВИСНОВКИ

Отже, оцінка та прогнозування податкового потенціалу має велике значення для реалізації одного з основних аспектів управління економікою і бюджетом регіону, а саме — при формуванні регіонального бюджету. Організація взаємодії органів-учасників процесу управління регіональним бюджетом стикається в даний час з безліччю труднощів. Сподіваємось, що надалі з вирішенням проблем у цій сфері можна очікувати, що прогнозування податкового потенціалу займе гідне місце в системі планування економічного розвитку регіону.

На наш погляд, пріоритетними на сучасному етапі повинні бути питання методологічного обґрунтування бюджетного планування та прогнозування. Важливим елементом у системі управління регіональним бюджетом, а саме — його доходами, є податковий потенціал. Тісний зв'язок доходів бюджету з економічною базою регіону і чітка аргументація планованих заходів у сфері оподаткування дозволить підвищити якість не тільки проектів бюджету, а й загального процесу економічного регулювання регіону. Це, у свою чергу, зумовлює місце прогнозування податкового потенціалу в системі управління бюджетом.

Література:

1. Бечко П.К., Лиса Н.В. податковий менеджмент: навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 288 с.
  2. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: пер. с англ. — М., 1994.
  3. Ковальчук В.М., Сарай М. І. Історія світової економічної думки. — Тернопіль, 1996.
  4. Ковальчук В.М. Історія економіки та економічної думки: навч. посібник. — К., 2008. — 647 с.
  5. Мюрдаль Г. Современные проблемы "третьего мира". — М.: Прогресс, 1972.
  6. Д'яконова І.І. Податки та податкова політика України. — К.: Наук. думка, 1997.
  7. Савченко А.Г. Макроекономіка: підручник. — К.: КНЕУ, 2005. — 441 с.
  8. Юхименко П.І., Леоненко П.М. Історія економічних учень: навч. посібник. — К.: Знання-Прес, 2005. — 583 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.01.2011 р.*